

Кулішенко О. Ю.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВИСВІТЛЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЕВОЛЮЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА ГЕТЬМАНЩИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХІХ СТ.

В статті показано історіографічний розгляд основних етапів розвитку земельного законодавства української гетьманської держави в період XVII–XVIII століть. Дана характеристика з історіографічної точки зору основному напрямку еволюції земельних відносин і земельного права в Українській гетьманській державі протягом всього періоду її існування.

Ключові слова: земельні відносини, земельне право, історіографія другої половини XVII – першої половини XVIII ст., історико-правова наука, універсал.

В сьогоденних умовах розвитку української держави особливо гостро постала проблема вивчення вітчизняного історико-правового досвіду розвитку земельного законодавства в Україні з метою використання його при проведенні земельної реформи сьогодні. В Україні здійснено лише окремі кроки з вивчення питань правового регулювання земельних відносин в гетьманській Україні, комплексного його дослідження, на сьогоднішній день, так і немає.

Стан дослідження. Питаннями історіографічного огляду еволюції земельного права в Українській гетьманській державі дотично займалися сучасні науковці О. Гуржій, В. Кремінь, Д. Табачник, також дана проблема частково розглядалася в працях В. Смолія та В. Солдатенка.

Питання правового регулювання земельних відносин в Гетьманській Україні у період другої половини XVII – кінці XVIII століття, є предметом дослідження відомих правознавців, істориків України та українського права починаючи ще з XIX століття. Особливе місце серед досліджень того часу займають наукові публікації В. Антоновича [1], М. Грушевського [4]. Саме цими працями покладено початок науковому вивченню історії становлення українського земельного права.. Так у праці “Про козацькі часи на Україні” В. Антонович дослідив козацьке звичаєве право, характеризуючи його як право демократичне і гуманне, яке цілком відповідало тодішньому світогляду українського народу, також відобразив і ставлення українського козацтва до земельної власності. Особливо даний дослідник наголошує на тому, що тодішнє козацьке звичаєве право загалом заперечувало приватну власність на землю, замінюючи її правом корпоративного володіння земельними ділянками і то на правах користування ними [1, с. 15].

М. Грушевський у багатотомній праці “Історія України-Руси” відобразив процес становлення української держави та права, у якій негативну оцінку давав соціальній політиці Б. Хмельницького, яка, на його думку, була направлена на захист майнових інтересів козацької старшини та шляхти. При цьому, даний дослідник на основі залучення широкого кола джерел показав процес еволюції української правової традиції в бік законодавчого закріплення права на приватну власність[4, с. 234].

Питаннями правового регулювання земельних відносин в Гетьманській Україні займалися й дослідники правової та державно-правової школи даного періоду. Дані,

вчені, як писав про них Л. Окиншевич, “започаткували виучування права Гетьманської України як періоду, який ані польська, ані російська історично-юридична наука не вважали за свій” [10, с. 7].

Особливе місце серед них посідають такі дослідники, як Д. Багалій, М. Владимирський-Буданов, О. Лазаревський, О. Левицький, Д. Міллер, М. Модзалевський, В. Мякотін та ін.

Саме вони і започаткували процес наукового вивчення історії правової системи української держави періоду української гетьманської держави. Кожен з цих авторів намагався дослідити різні аспекти розвитку системи земельних відносин та земельного права Гетьманщини. Опубліковані, зокрема, О. Левицьким [5] матеріали судових справ дають можливість створити певні уявлення про порядок вирішення земельних спорів в українських судах середини XVII століття, що в свою чергу сприяло більш поглибленому вивченню українського звичаєвого права. Особливо заслуговує на увагу його висновок [5, с. 15], що українське суспільство в період Б. Хмельницького “являлося вільним козацьким народом”, що звичайно не могло не відобразитися і на тодішньому праві. Поряд з цим, дослідник також зазначає, що однією з найбільш суттєвих змін у законодавстві України того часу була ліквідація кріпосницького права та більшості станових законодавчих обмежень, що, у свою чергу, створило умови для побудови рівноправного суспільства, характерними рисами якого були вільнодоступність, рівність усіх перед законом, демократизм та публічність. Однак, як зазначає цей дослідник, в силу складних суспільно-політичних обставин дані прогресивні тенденції на змогли повноцінно розвиватися.

На дещо інших позиціях стояв О. Лазаревський [7], який поряд із соціальною рівністю відзначав і наявність соціальних суперечностей в українському суспільстві періоду української гетьманської держави. Характеризуючи період становлення земельного законодавства в Гетьманщині, О. Лазаревський звертав увагу на намагання місцевої полково-сотенної адміністрації втручатися у даний процес, зокрема у діяльність магістратських та ратушних судів, а враховуючи те, що значна частина всіх справ стосувалися сфери вирішення майнових та земельних справ, то висновки зазначеного дослідника для дослідження теми земельного права є по особливому важливими [7, с. 349-350].

Надзвичайно цінною є наукова спадщина О. Лазаревського, який зібрав унікальний, з наукової точки зору, документальний матеріал, серед якого значна кількість документів стосується історії права і юридичного побуту українців у досліджуваний період.

Не можна не згадати дослідника українського права Лівобережної України XVII століття О. Кістяківського, який підготував до друку і видав “Права, по котрым судится малороссийский народ” – кодекс права України-Гетьманщини [6].

Крім того, О. Кістяковський детально аналізує пам’ятки магдебурзького права, показує його походження, розвиток, значення та особливості застосування в Україні.

Короткий огляд джерел права, що застосовувались українськими судами в XVII–XVIII століттях при вирішенні земельних питань, вказавши на суперечності, які виникали при врегулюванні правовідносин правовими нормами з різних збірників законів, дав І. Теличенко у праці про кодифікацію права в Україні [3].

Д. Міллер вивчаючи земельне право Гетьманщини, також наголошував на неузгодженості його норм [8, с. 22].

Питаннями міського самоуправління та застосування в Україні німецького права займався М. Владимирський-Буданов. У монографії “Німецьке право в Польщі і Литві” [2] він дослідив етапи становлення та розвитку магдебурзького права в Україні на прикладі кількох міст, які користувалися магдебурзьким правом. Питання правового регулювання земельних відносин знайшло своє відображення і в даному дослідженні.

Одним з перших дослідників селянського (посполитого) землеволодіння був М. Іванишев. У своїй монографії “О древних сельских общинах в Юго-Западной России” вчений описав порядок розподілу земельної власності між членами селянської общини, системи провадження копного слідства та суду щодо земельних питань, винесення та виконання вироку.

В. Мякотин, котрий досліджував суспільний лад України XVII–XVIII століть і дав загальну характеристику тодішній системі земельних відносин в Україні [9]. Зокрема його висновок про пряму відповідність тодішньої соціальної структури українського суспільства, рівню земельних відносин і земельного володіння є актуальним і для нашого дослідження. Особливо, це стосується питання еволюції понять права власності та права володіння на землю в Гетьманщині.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що українська історична та історико – правова наука XIX століття максимально наблизилася до повноцінного розуміння еволюції українського земельного права. Як видно з вищезазначених джерел, основний вектор даної еволюції був направлений в бік законодавчого закріплення на Гетьманщині формування приватної власності на землю, як основи формування її соціальної структури.

Використані джерела:

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К., 1991. – 135 с.
2. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і Литві. – Львів, 1904. – Ч. II. – 238 с.
3. Горобець В. Переяславсько-московський договір 1654 р.: Історіографічні традиції та історичні реалії // Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 16-20.
4. Грушевський М. Очерки истории украинского народа. – К., 1991. – 415 с.
5. Гуржій О. Право української козацької держави. – К., 2002. – 56 с.
6. Кистяковский А. Очерк истории сведений о своде законов, действующих в Малороссии, под заглавием: “Права по которым судится Малороссийский народ”. – К., 1879. – 846 с.
7. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. – К., 1900. – Т. 2. – 356 с.
8. Миллер Д. Очерки изъ истории и юридического быта Старой Малороссии. – Харьков, 1895. – Т. 1. – 134 с.
9. Мякотин В.А. Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв. – Прага, 1924. – Т. 1. – Вип. 1. – 282 с.
10. Окиншевич Л. Лекції з історії українського права. – Мюнхен, 1947. – С. 7.

Кулишенко Е. Ю. Освещение отдельных аспектов эволюции земельного права гетманщины в украинской историографии XIX ст.

В статье рассмотрены историографические исследования над земельным правом в гетманской Украине в период XVII–XVIII вв. Дана характеристика с историографической точки зрения основному направлению эволюции земельных отношений и земельного права в Украинском гетманском государстве на протяжении всего периода его существования..

Ключевые слова: земельные отношения, земельное право, историография второй половины XVII – первой половины XVIII века, универсал.

Kulishenco O. U. Coverage of certain aspects of the evolution of land rights in ukrainian Hetmanate historiography XIX c.

In the article historiography researches are considered above the landed right in Ukraine in the period of XVII–XVIII c. is given description from the

historiography point of view to basic direction of evolution of the landed relations and landed right in the Ukrainian hetman state during all period of his existence.

Keywords: the landed relations, landed right, historiography of the second half of XVII – the first half of the XVIII century, universal.

УДК 342.56:[343.11+347.991](477)(091)"1944/1945"

Потильчак Б. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВЕРХОВНИЙ СУД УРСР У 1944–1945 РР.: ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І СТРУКТУРНА РОЗБУДОВА

У січні 2014-го року виповнилося 70 років з часу повернення Верховного Суду Української РСР до визволеного Радянською армією Києва.

Пропонуючи власну версію історичної реконструкції особливостей організаційного адміністрування і розбудови структури Верховного Суду в системі судоустрою УРСР у 1944–1945 рр. автор статті повертає читача до непростих і суперечливих останніх воєнних років, коли вищий судовий орган Радянської України відновив свою колегіальну роботу, касаційне і наглядове провадження.

Ключові слова: Друга світова війна, Українська РСР, Верховний Суд, організація, колегіальна діяльність.

Історія Верховного Суду України знає непрості часи Другої світової і Великої Вітчизняної війни. В результаті нацистської окупації система загальних судів УРСР упродовж майже року не працювала. Поступово відновившись на визволених територіях лише навесні 1943 р. суди відчули на собі всі труднощі роботи в умовах триваючої війни, руйнації господарства, браку життєво необхідних ресурсів, загального зuboжіння населення країни, що посилювались складною криміногенною ситуацією. Вивчення цього непростого але надзвичайно цінного історичного досвіду, врахування його уроків, особливо актуальні сьогодні – у період реалізації в Україні судової реформи. Наукова актуальність проблеми організаційно-структурної розбудови у Верховному Суді Української РСР на завершальному етапі Другої світової війни визначається майже повною відсутністю у вітчизняній історично-правовій науці подібних досліджень.

Чи не єдиною працею, автор якої побіжно торкається окреслених питань, є монографія відомого вітчизняного правника радянської епохи, багаторічного заступника голови Верховного Суду Української РСР Д. С. Сусли [16]. Цілковито в дусі часу та в межах пануючої історичної парадигми тема відновлення роботи Верховного Суду Української РСР на визволеній від окупантів території республіки у